

Prisilne migracije iz BiH prema Hrvatskoj u razdoblju Domovinskoga rata

Brlečić, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:770147>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Ivana Brlečić

**PRISILNE MIGRACIJE IZ BIH PREMA
HRVATSKOJ U RAZDOBLJU
DOMOVINSKOGA RATA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

Ivana Brlečić

**PRISILNE MIGRACIJE IZ BIH PREMA
HRVATSKOJ U RAZDOBLJU
DOMOVINSKOGA RATA**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Vladimir Šumanović

Sumentor: doc. dr. sc. Mijo Beljo

Zagreb, 2022.

Sažetak

Rad prikazuje elementarnu rekonstrukciju prisilnih migrantskih kretanja iz BiH prema Republici Hrvatskoj tijekom 1992. i 1993. godine. Za bolje razumijevanje prisilnih migracija, u radu je pomoću primjera objašnjena razlika pojma prognanika te pojma izbjeglice. Prisilne migracije svoje izvorište mogu imati u ratnim zbivanjima te ekološkim i prirodnim katastrofama, budući da im je svrha pronaći spas od životno ugrožavajućih situacija. Uzrok prisilnih migrantskih kretanja unutar BiH i iz BiH prema Republici Hrvatskoj bio je Domovinski rat u BiH tijekom kojega je početkom 1993. započeo teški hrvatsko-muslimanski sukob. Da ratni sukobi povlače sa sobom posljedice na obje suprotstavljene strane, dokazuje i činjenica da su BiH tijekom hrvatsko – muslimanskih sukoba napuštali i Hrvati i Muslimani. Cilj ovoga rada je, uz prikaz prognaničkih i izbjegličkih migrantskih valova, prikazati život izbjegličkog muslimanskog i hrvatskog stanovništva na području Republike Hrvatske. Zbrinjavanje prognanika i izbjeglica nije bilo moguće bez financijskih sredstava kojima su se pokrivala osnovne životne potrebe. Na temelju manjega dijela dostupne arhivske građe prikazano je koje međunarodne organizacije su, uz Republiku Hrvatsku, sudjelovale u prikupljanju tih sredstava.

Ključne riječi: prisilne migracije, prognanici, izbjeglice, Domovinski rat, hrvatsko – muslimanski sukob, financijska sredstva

Abstract

The paper presents an elementary reconstruction thematic of forced migration movements from BiH to the Republic of Croatia during 1992 and 1993. For a better understanding of forced migration, the paper explains the difference between the term exile and the term refugee using examples. Forced migrations can have their origin in war events and ecological and natural disasters, since their purpose is to find salvation from life – threatening situations. The cause of forced migration movements within BiH and from BiH towards the Republic of Croatia was the Homeland War in BiH during which a severe Croat-Muslim conflict began in early 1993. The fact that during the Croat - Muslim conflicts both Croats and Muslims left BiH proves that war conflicts have consequences for both opposing sides. The aim of this paper is to present the life of the refugee Muslim and Croatian population in the territory of the Republic of Croatia, along with the depiction of exile and refugee migrant waves. Taking care of exiles and refugees was not possible without financial resources to cover basic life needs. Based on a small part of the available archival material, it is shown which international organizations, along with the Republic of Croatia, participated in the collection of these funds.

Keywords: forced migrations, exiles, refugees, Homeland War, Croatian – Muslim conflict, financial resources

Sadržaj

1. Uvod.....	2
2. Ratni sukobi kao uzroci prisilnih migracija.....	3
2.1. Domovinski rat.....	3
2.2. Prisilne migracije.....	4
2.3. Stanje u BiH prije ratnih zbivanja.....	6
2.4. Rat u BiH.....	6
2.5. Hrvatsko – muslimanski sukob.....	7
3. Migrantska kretanja 1992. i 1993. godine.....	9
3.1. Prisilne migracije za vrijeme srpske agresije 1992. godine.....	9
3.2. Prisilne migracije za vrijeme hrvatsko – muslimanskog sukoba.....	10
4. Zbrinjavanje prognanika i izbjeglica iz BiH u Hrvatskoj.....	12
4.1. Broj izbjeglica u Hrvatskoj.....	12
4.2. Osiguravanje životnih uvjeta izbjeglicama iz BiH.....	14
4.3. Financijski aspekti zbrinjavanja prognanika i izbjeglica iz BiH.....	15
4.4. Obrazovanje prognaničke i izbjegličke populacije.....	16
5. Zaključak.....	18
6. Literatura.....	19

1. Uvod

Ratna zbivanja uvijek za sobom ostavljaju teške posljedice i uzrok su temeljitih promjena u svim aspektima ljudskog postojanja i djelovanja. Velik broj stradanja vojnog, ali i civilnog stanovništva, promjene u dobnoj i nacionalnoj strukturi stanovništva, gospodarske krize te pojava prisilnih migracija samo su dio negativnih posljedica s kojima se država i njezini stanovnici suočavaju nakon ratnih sukoba. Budući da ih karakterizira nužno preseljavanje pred opasnošću od rata ili bilo kakvih drugih događaja koji ugrožavaju ljudski život, prisilne migracije specifične su za ratna razdoblja. Uz pojam prisilnih migracija vežu se pojmovi „prognanik“ i „izbjeglica“ koji se u literaturi često izjednačavaju, a zapravo su vrlo različiti. Tijekom Domovinskoga rata Republika Hrvatska je bila suočena s prisilnim migracijama koje su tijekom 1992. bile osnažene širenjem ratnih djelovanja na području Bosne i Hercegovine (dalje: BiH). Najveći prognanički i izbjeglički valovi unutar BiH prema Hrvatskoj zabilježeni su 1992. i 1993. godine. Uzroci ratnih sukoba mogu se pronaći u različitim političkim stavovima i ciljevima, različitim teritorijalnim zahtjevima ili međunacionalnoj nesnošljivosti. Različiti politički stavovi tri konstitutivna naroda u BiH, Muslimana, Hrvata i Srba, rezultirali su napadom bosanskohercegovačkih Srba i Jugoslavenske narodne armije (dalje: JNA) na Hrvate i Muslimane. Kasnije, nakon zajedničkoga otpora Hrvata i Muslimana uslijedio je i njihov međusobni sukob uzrokovan različitim političkim viđenjima budućega uređenja BiH. Prisilne migracije hrvatskog i muslimanskog stanovništva predstavljale su za Hrvatsku ozbiljan administrativni i financijski izazov. Dio financijskih sredstava za zbrinjavanje prognanika i izbjeglica iz ratom pogođenih područja dolazio je iz fondova Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice (dalje: UNHCR), dok je relativno veliki primjetan ostatak osigurala Vlada Republike Hrvatske (dalje: RH). Prikupljenim financijskim sredstvima pokrivali su se troškovi smještaja, hrane, pristupa zdravstvenoj zaštiti, integriranja u novu sredinu te školovanja.

2. Ratni sukobi kao uzroci prisilnih migracija

2.1. Domovinski rat

Domovinskom ratu prethodio je raspad Jugoslavije koji je uzrokovala srbijanska strana traženjem rekonstrukcije složene državne zajednice na principima centralizma. Jugoslavenski Ustav donesen 1974. od strane hrvatske vlasti promijenjen je krajem prosinca 1990. godine. Njegovim sadržajem dotadašnji status Srba u Hrvatskoj koji je bio relativno blizak konstitutivnom, zamijenjen je statusom nacionalne manjine.¹

Upravo na temelju jugoslavenskog Ustava iz 1974. dio hrvatskih Srba pravdao je vlastite zahtjeve za odcjepljenjem koje su djelomično proveli referendumom o autonomiji srpskog naroda u ljeto 1990. godine. Provedeni referendum naveo je hrvatsko političko vodstvo da donese odluku o premještanju oružja iz policijskih postaja koje su se nalazile u područjima s većinskim srpskim stanovništvom. Takvu odluku hrvatski Srbi nisu mirno prihvatili, već su 17. kolovoza 1990., u okolici grada Knina započeli pobunu poznatu pod nazivom „Balvan revolucija“.² „Balvan revolucija“, točnije akcija blokiranja cestovnih pravaca u Dalmaciji i Lici, može se smatrati uvodom u Domovinski rat. Međutim, prvi otvoreni oružani sukob pobunjenih Srba i hrvatske policije dogodio se 1. ožujka 1991. u neuspjelom pokušaju srpskih pobunjenika da preuzmu upravu nad policijskom stanicom u Pakracu. Novi sukob hrvatske policije i pobunjenih Srba, do kojega je došlo na Plitvicama 31. ožujka 1991., doveo je do pogibije hrvatskog branitelja i prve žrtve Domovinskog rata Josipa Jovića.³

Zahtjevi pobunjenih Srba o autonomiji bili su potaknuti i stavom srpskog političkog vrha predvođenog Slobodanom Miloševićem o potrebi preuređenja odnosa u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (dalje: SFRJ) i ponovnog dovođenja srpskog naroda i Srbije u povlašteni položaj u odnosu na Hrvatsku. Traženje hrvatske nezavisnosti u razdoblju raspada SFRJ izazvalo je pobune srpskog stanovništva u Hrvatskoj. Pobune je podržavala Jugoslavenska narodna armija (dalje: JNA), savezna vojska koja je s pobunjenim Srbima te uz pomoć srbijanskoga vodstva izvršila agresiju na Hrvatsku. Otpor koji je nastojanju JNA i pobunjenih Srba pružila RH poznat je kao Domovinski rat. Vlast okupiranih dijelova hrvatskog teritorija pobunjeni Srbi su 21. prosinca 1990. zaokružili osnivanjem Srpske autonomne oblasti Krajina (dalje: SAO Krajine) koja je godinu dana kasnije, 19. prosinca

¹ MARIJAN, *Domovinski rat*, 18.

² *Isto*, 68.

³ *Isto*, 72.

1991. preimenovana u tzv. "Republiku Srpsku Krajinu" (dalje: RSK) sa središtem u Kninu.⁴ Ta samoproglašena srpska paradržava održala se sve do hrvatske oslobodilačke akcije „Oluja“ u kolovozu 1995. godine.

Na početku otvorene agresije JNA i pobunjenih Srba, u obranu RH najprije su stali pripadnici snaga Ministarstva unutarnjih poslova RH – policija (dalje: MUP HR), a od travnja 1991. i Zbor narodne garde (dalje: ZGN) koji je u rujnu 1991. prerastao u Hrvatsku vojsku (dalje: HV). Najveći dio okupiranoga teritorija bio je oslobođen zadnjim oslobodilačkim operacijama HV-a i MUP-a RH tijekom 1995. godine. Konačno, cjelokupno područje RH spojeno je u siječnju 1998. završetkom procesa mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja.⁵ Domovinski rat se 1992. godine proširio i na područje BiH. Središnji događaj rata u BiH bila je obrana BiH od agresije JNA i snaga bosanskohercegovačkih Srba, dok je rat Hrvata i Muslimana, u strategijskom smislu, bio sporedan proces u kojem je najveću korist imala srpska strana u BiH.

2.2. *Prisilne migracije*

Migracije, kao proces trajnije promjene mjesta stalnog boravka, prisutne su u mirnodopskim, kao i u životno ugroženim razdobljima.⁶ Uslijed ratova te prirodnih i ekoloških katastrofa javljaju se prisilne migracije. Prisilne migracije definirane su kao „migracije pri kojoj osoba mora migrirati i nema mogućnost izbora“.⁷

Hrvatska je tijekom i nakon Domovinskog rata bila suočena s prisilnim migracijama i prognaničko – izbjegličkom krizom uzrokovanom srpskom ratnom agresijom na Hrvatsku i BiH. Najveći broj prognaničke i izbjegličke populacije iz okupiranih krajeva Hrvatske te BiH, njih više od 700 000, Hrvatska je zbrinjavala u siječnju 1992. godine.⁸

Za razumijevanje prisilnih migracija te prognaničko – izbjegličke krize potrebno je razlikovati pojam izbjeglice i pojam prognanika, zbog često netočnog izjednačavanja tih dvaju pojmova u literaturi. Prema Konvenciji Ujedinjenih naroda o statusu izbjeglica iz 1951. godine, izbjeglica je „osoba koja se nalazi izvan zemlje svog državljanstva uslijed događaja nastalih prije 1. siječnja 1951., te uslijed osnovanog straha od proganjanja zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili političkog mišljenja, ne

⁴ Isto, 23.

⁵ Isto, 27.

⁶ WERTHEIMER – BALETIĆ, *Stanovništvo i razvoj*, 282.

⁷ Isto, 304.

⁸ Isto, 305.

može, ili zbog straha, ne želi prihvatiti zaštitu dotične zemlje; ili osoba bez državljanstva koja se zbog navedenih okolnosti nalazi izvan zemlje uobičajenog mjesta boravka, a koja se ne može ili se zbog straha ne želi u nju vratiti“.⁹ Nakon novih izbjegličkih kriza iznesen je stav da sve izbjeglice, bez obzira na ograničeni vremenski period definiran u Konvenciji, trebaju imati jednaka prava. Protokolom iz 1967. status izbjeglica je proširen na više osoba, jer je uklonjeno vremensko ograničenje prije 1. siječnja 1951. godine.¹⁰ Nakon donesenih izmjena, Konvencija je postala temelj za razvoj sustavnog zbrinjavanja izbjeglica djelovanjem međunarodno priznatih organizacija, poput Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice (dalje: UNHCR) i Crvenog križa. UNHCR, kao krovna organizacija zbrinjavanja izbjeglica i Crveni križ djelovali su na području Hrvatske i BiH tijekom Domovinskog rata i hrvatsko-muslimanskog sukoba. Dana 11. listopada 2001., u novinama *Dnevni list* izašao je intervju Branka Leka, predsjednika Crvenog križa Zapadnohercegovačke županije, pod nazivom „Humanost nema granica“. Intervju je bio vezan uz humanitarnu pomoć koju je Crveni križ pružao prognanicima na području BiH, u Posušju.¹¹ Navedeni prilog u novinama ne izjednačava pojam izbjeglice s pojmom prognanika, već ratom pogođene osobe naziva prognanicima, tj. „osobama koje su prognane iz svojih domova, ali su smještene unutar granica svoje države“. Razlika između prognanika i izbjeglice je u tome što su izbjeglice „osobe koje su prognane iz svojih domova, ali su privremeno smještene izvan granica svoje države“.¹²

Uvjeti za dobivanje izbjegličkog statusa bili su podložni promjena. Prema odredbi Vlade RH iz ožujka 1993. „sve osobe iz BiH imaju bez obzira na svoj dosadašnji položaj, pravo na izbjeglički status“, uz uvjet da se prijave službi za Socijalni rad do 22. ožujka 1993. godine. Izbjegličkim statusom stječu pravo na organizirani smještaj od strane Vlade RH, pravo na humanitarnu pomoć (hrana, odjeća), osnovnu liječničku njegu, besplatan javni prijevoz, osnovno školovanje u trajanju od 8 godina, ali nemaju pravo na osnivanje radnog odnosa na teritoriju RH.¹³

⁹ Konvencija UN-a o statusu izbjeglica iz 1951; čl. 1.

¹⁰ Protokol UN-a o statusu izbjeglica iz 1967; čl. 1.

¹¹ LEKO, 2001; Intervju

¹² REBIĆ, „Podaci o broju prognanika i izbjeglica“, *Glasnik*, 4. 11. 1992., 1.

¹³ BELIĆ, 1993.

2.3. Stanje u BiH prije ratnih zbivanja

Bosna i Hercegovina je do 1992., uz Hrvatsku, Sloveniju, Crnu Goru, Makedoniju i Srbiju, bila jedna od šest republika SFRJ. Prema ustavu iz 1943. BiH je definirana kao država tri konstitutivna naroda Muslimana, Srba i Hrvata, ali je u stvarnosti vodeću ulogu imao srpski narod.¹⁴ Dana 6. travnja 1992. BiH je priznata kao samostalna i suverena država.¹⁵ Nakon pada komunističkog sustava, 1990-tih, vlast u BiH preuzimaju tri nacionalne stranke: muslimanska Stranka demokratske akcije BiH (dalje: SDA BiH), Srpska demokratska stranka BiH (dalje: SDS BiH) i Hrvatska demokratska zajednica BiH (dalje: HDZ BiH). Navedene političke stranke imale su različite stavove po pitanju preuređenja SFRJ, a time i BiH, što je dovelo do nestabilnosti u državi. SDS BiH se s čelnikom stranke Radovanom Karadžićem zalagala za federativnu Jugoslaviju, a SDA BiH za neovisnu BiH u kojoj bi Muslimani bili većinski narod, a Hrvati i Srbi nacionalne manjine.¹⁶ HDZ BiH osnovan u kolovozu 1990. zalagao se za ravnopravnost Hrvata u BiH s Muslimanima i Srbima temeljenoj na konstitutivnosti triju naroda.¹⁷ Po pitanju novoga preustroja SFRJ, HDZ BiH se zalagao za konfederaciju, odnosno savez suverenih država. Takvu politiku vodilo je više čelnih osoba, od kojih je najutjecajniji bio Mate Boban.

Već zategnuti odnosi triju naroda u BiH eskalirali 9. siječnja 1992., kada su Srbi u BiH samostalno proglasili "Srpsku republiku BiH". Kasnije je naziv promijenjen u Republiku Srpsku (dalje: RS) te se taj naziv koristi i danas.¹⁸ Od toga trenutka nadalje, započinje razdoblje pripreme otvorene agresije JNA te početka Domovinskoga rata u BiH.

2.4. Rat u BiH

Bosna i Hercegovina od početka pobune dijela Srba u Hrvatskoj pa sve do početka siječnja 1992. nije bila aktivno uključena u ratna zbivanja. Na taj stav ukazuje i javno poznata izjava svojevrsnog predsjednika BiH tijekom 1991. Alije Izetbegovića "To nije naš rat", koja je dana u danima uništenja hrvatskog sela Ravno koje se nalazi upravo na području BiH.¹⁹ Naime, iz dijelova BiH u kojima su živjeli Srbi pružena je puna praktična podrška JNA

¹⁴ MARIJAN, *Domovinski rat*, 11.

¹⁵ *Isto*, 15.

¹⁶ *Isto*, 27.

¹⁷ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 35.

¹⁸ MARIJAN, *Domovinski rat*, 39.

¹⁹ MARIJAN, *Domovinski rat*, 39.

agresiji na Hrvatsku. Zbog nemogućnosti muslimanske podrške Hrvatima u BiH kod zaustavljanja agresije na Hrvatsku, kao i radi onemogućavanja njenoga daljnjega širenja na većinski hrvatska područja u BiH, 18. studenoga 1991. osnovana je Hrvatska Zajednica Herceg Bosna (dalje: HZHB).

Različiti stavovi Hrvata i Muslimana o budućem unutarnjem političkom uređenju BiH, stavljeni su sa strane nakon donošenja odluke srpskog stanovništva u BiH o odcjepljenju i povezivanju prostora pod kontrolom Srba u Hrvatskoj te Srbijom. Navedene srpske teritorijalne težnje uzrok su rata u BiH, tj. agresije JNA na BiH. Srpskim snagama se suprotstavilo Hrvatsko vijeće obrane (dalje: HVO) te muslimanska Armija BiH. Teritorijalnim osvajanjem koje je Vojska Republike Srpske (dalje: VRS), potpomognuta JNA i Srbijom, započela u prvim danima travnja 1992. vrlo brzo je zauzeto dvije trećine teritorija BiH.²⁰ Hrvati i Muslimani morali su prisilno migrirati s okupiranog područja. Oni koji su imali mogućnosti odmah su migrirali prema Hrvatskoj. Tek je manji dio ostajao u BiH. Početkom otvorenih ratnih sukoba između Hrvata i Muslimana, broj izbjeglica iznova se povećao.

2.5. Hrvatsko – muslimanski sukob

Temelji hrvatsko - muslimanskog sukoba nalaze se u političkoj nesuglasnosti vezanoj uz vanjsko i unutarnje uređenje BiH. Dok se Hrvatska zalagala za Jugoslaviju organiziranu kao konfederaciju i BiH kao decentraliziranu zajednici tri konstitutivna i ravnopravna naroda, BiH je zagovarala očuvanje Jugoslavije i unutar nje nacionalne i unitarne BiH s Muslimanima kao jedinom priznatom državnom nacijom.²¹

Nakon privremenog zaustavljanja srpskih teritorijalnih osvajanja, muslimansko vodstvo u BiH odlučilo se za preuzimanje prevlasti u srednjoj Bosni, te u drugim područjima BiH gdje je postojao primjetan broj muslimanskog stanovništva. Do eskaliranja hrvatsko - muslimanskog sukoba došlo je u listopadu 1992. kada su se u gradovima i općinama Prozoru, Novom Travniku i Gornjem Vakufu u višednevnim okršajima sukobili pripadnici HVO-a i Armija BiH.²² Hrvatsko – muslimanski sukobi koji su u manjom opsegu bili negdje očigledno od polovice 1992., dobili su dodatni katalizator nakon dolaska islamističkih skupina u srednju

²⁰ LUČIĆ, *Od vila ilirskih do Bijeloga puta*, 225.

²¹ MARIJAN, *Domovinski rat*, 38.

²² BELJO, 2021; str. 1-2.

Bosnu i njihovim neformalnim uključivanjem u Armiju BiH.²³ Islamističke skupine sastojale su se od osoba azijsko – arapskog podrijetla, koje su u BiH pristigle pod izlikom rada za neke islamske „humanitarne organizacije“. Konačno, u ljeto 1993. od većeg broja mudžahedinskih skupina na području središnje Bosne bit će organizirana zasebna brigade, odnosno Odred el-Mudžahedin kao sastavni dio Trećeg korpusa Armije BiH. Pod izlikom vjere, islamističke skupine su počinile mnoge zločine nad hrvatskim civilima te su provodile (re)islamizaciju Armije BiH, ali i dijela bosanskohercegovačkog stanovništva.²⁴ Franjo Tuđman je u pismu upućenom Aliji Izetbegoviću teritorijalno osvajanje Armije BiH nazvao „brutalnom agresijom na hrvatska naselja u BiH“.²⁵

Politički vrh Hrvata i Muslimana u BiH bezuspješno je pokušavao pregovorima stvoriti primirje i zaustaviti sukobe između HVO-a i Armije BiH. Jedan od razloga nemogućnosti postizanja dogovora o stvarnom prekidu sukoba bili su ratni planovi Armije BiH usmjereni protiv Hrvata u središnjoj Bosni i dolini rijeke Neretve.²⁶ Savezništvo Hrvata i Muslimana bilo je aktualno samo kad su zajedničkim snagama branili teritorij BiH od srpske agresije. Stoga je sukob Hrvata i Muslimana doveo do novoga povećanja žrtava te posljedično i novih izbjegličkih valova prema Hrvatskoj. Poslije višemjesečnoga okružja muslimanskim snagama Armije BiH te ogromnoga stradanja civilnoga hrvatskoga stanovništva središnje Bosne, u Hrvatskoj je organiziran humanitarni konvoj pod nazivom “Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrnu”.²⁷

²³ BELJO, 2016; str. 395-398.

²⁴ LUČIĆ, *Od vila ilirskih do Bijeloga puta*, 278.

²⁵ *Isto*, 253.

²⁶ BELJO, 2016; str 13.

²⁷ LUČIĆ, *Od vila ilirskih do Bijeloga puta*, 307.

3. Migrantska kretanja 1992. i 1993. godine

3.1. Prisilne migracije za vrijeme srpske agresije 1992. godine

Popis stanovništva BiH iz 1991. nikad nije međunarodno priznat te se za demografsku analizu BiH koristi popis iz 1981. godine. Prema popisu iz 1981. BiH je imala 4 124 256 stanovnika, od čega 758 140 Hrvata, 1 630 033 Muslimana, 1 320 738 Srba te 415 345 pripadnika ostalih nacionalnih manjina.²⁸

Takva demografska slika se konstantno mijenjala tijekom srpske agresije na BiH, kada su prognanici i izbjeglice kolokvijalno zvanim „Putem spasa“ migrirali iz srednje Bosne prema sjevernoj Hercegovini i Hrvatskoj. „Putem spasa“ koristilo se 25 000 Muslimana koji su bili prognani iz srednje Bosne i smjestili se u gradu Posušje. Nakon napada JNA iz Crne Gore, oko 1 500 Hrvata te između 16 000 i 20 000 Muslimana bilo je prognano iz istočnohercegovačkih općina. Ta masa ljudi nakon prognanstva stigla je na područje općine Čapljina i grada Mostara. Novi val prognanika, njih 15 000, stigao je nakon pada Stoca prema zapadnohercegovačkoj općini Ljubuški i drugim hercegovačkim općinama.²⁹ Veliki val prognanika iz širega područja središnje Bosne pokrenut je nakon srpske okupacije grada Jajca krajem listopada 1992. godine. Tada je oko 7 800 Hrvata i 16 500 Muslimana pristiglo na područje Lašvanske doline, dok je oko 8 000 Hrvata i 800 Muslimana nastavilo svoj put prema Hrvatskoj.

Krajem 1992. broj prognanih Muslimana s područja BiH koje su zauzeli Srbi, povećao se u Bugojnu za oko 20 000, u Travniku i Zenici za otprilike 15 000 do 20 000.³⁰ Ukupno 23 500 Hrvata migriralo je tijekom 1992. u Hrvatsku i to 1 500 iz općine Visoko, 8 000 iz općine Sarajevo, 2 500 iz općine Kreševo, 10 000 iz Mostara te 1 500 iz Čapljine.³¹ U razdoblju najvećih migracija, 1992. i 1993. iz srednje Bosne „Putem spasa“ sveukupno je migriralo 100 000 prognanika/izbjeglica koji su se prvo zaustavljali u Posušju, Međugorju, Čapljini i Ljubuškom, a većina njih je potom migrirala u Hrvatsku.³²

²⁸ PRALJAK, *Izbjeglice i prognanici u Bosni i Hercegovini tijekom rata (Hrvati i Bošnjaci) 1991. - 1995.*, 10.

²⁹ *Isto*, 12.

³⁰ *Isto*, 25.

³¹ *Isto*, 23.

³² *Isto*, 13.

3.2. *Prisilne migracije za vrijeme hrvatsko – muslimanskog sukoba*

Najteži sukobi Hrvata i Muslimana vođeni su na području nacionalno heterogenih područja središnje Bosne. Osim u srednjoj Bosni, međunacionalne nesuglasnosti Hrvata i Muslimana jačale su i na području doline Neretve.³³

Prvi sukobi muslimanskog i hrvatskog stanovništva u Gornjem Vakufu i Prozoru krajem 1992. i u prvim mjesecima 1993. rezultirali su odlaskom 10 500 Hrvata; 7 000 iz Gornjeg Vakufa i 3 500 iz Prozora. Iz sukobom pogođene općine Novi Travnik, u listopadu 1992. godine, izbjeglo je 5 100 Hrvata.³⁴ Sukobi su u ožujku i travnu 1993. prerasli u rat napadima Armije BiH na HVO na područjima Zenice, Konjice i Jablanice. Tada je sveukupno izbjeglo 28 500 Hrvata, od čega 14 000 iz Zenice, 2 500 iz općine Kiseljak, 10 000 iz Konjica i 2 000 iz Jablanice.³⁵ Općina Jablanica je bila jedna od težnji muslimanskog osvajanja zbog svoje komunikacijske i hidroenergetske važnosti.³⁶ U sljedećim mjesecima broj muslimanskih osvajanja, a time i broj izbjeglih Hrvata se samo povećavao. Tako je s područja općine Vitez izbjeglo 5 500 Hrvata, iz Žepča oko 3 000, Travnika oko 25 000, Bugojna 15 000, Fojnice 6 000, Kakanja 15 000 te Busovače oko 2 500 prognanika. Sve navedeno čini ukupnu brojku od oko 72 000 protjeranih i izbjeglih Hrvata.

Spomenuta prisilna migrantska kretanja Hrvata i Muslimana tijekom 1992. i dijela 1993. bila su najprije usmjerena prema općinama koje su bile pod nadzorom HVO-a, a nakon toga prema Hrvatskoj. Općine u kojima su se Hrvati zadržali samo privremeno, bile su općine Posušje i Vareš. Dana 16. lipnja 1993., HVO je poslalo operativnom tajniku UN-a, predsjedniku RH Franji Tuđmanu, predsjedniku Sabora Stjepanu Mesiću, predsjedniku Vlade RH Nikici Valentiću, predsjedniku Hrvatske zajednice Herceg Bosne Mati Bobani, načelniku Stožera HVO generalu bojniku Milivoju Petkoviću i svim međunarodnim humanitarnim organizacijama dokument pod nazivom „Apel iz Kakanja“ u kojem obavještava navedene primatelje da se 15 000 preživjelih i prognanih Hrvata iz općine Kakanj trenutno nalaze u gradu Varešu te da im je potreba pomoć za daljnje kretanje.³⁷ Nakon što je muslimanska Armija BiH 4. studenoga 1993. napala općinu Vareš, nove masovne prognaničke kolone Hrvata ponovno su se kretale u smjeru Hrvatske.

³³ LUČIĆ, *Od vila ilirskih do Bijelog puta*, 240.

³⁴ PRALJAK, *Izbjeglice i prognanici u Bosni i Hercegovini tijekom rata (Hrvati i Bošnjaci)*, 27.

³⁵ *Isto*, 28.

³⁶ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 240.

³⁷ PRALJAK, *Izbjeglice i prognanici u Bosni i Hercegovini tijekom rata (Hrvati i Bošnjaci)*, 30.

Na putu prema Hrvatskoj, izbjegličkoj koloni se pridružilo 4 200 Hrvata iz općine Maglaj, 4 000 Hrvata iz Zavidovića i 8500 Hrvata iz općine Vareš. Kada se zbroje svi progoni Hrvata od kraja 1992. do kraja 1993., javlja se brojka od minimalno oko 150 000 protjeranih Hrvata.³⁸

Hrvatsko - muslimanski sukobi prisilili su i dio muslimanskog stanovništva na migriranje u Hrvatsku. Tako je primjerice, načelnik Generalnog stožera HVO-a u uputama za daljnji rad HVO-a u Prozoru izdao zapovijed da se napravi popis izbjeglica Muslimana iz Gornjeg Vakufa koji su se sredinom lipnja nalazili u Hrvatskoj. Prognani i izbjegli Hrvati iz Lašvanske regije, koja uključuje općine Novi Travnik, Travnik, Gornji Vakuf, Fojnice, Kiseljak, Zenica i Busovača, novi su smještaj pronašli na prostorima BiH pod kontrolom Hrvata te Dalmacije.³⁹

³⁸ *Isto*, 31.

³⁹ TADIĆ, 1993.

4. Zbrinjavanje prognanika i izbjeglica iz BiH u Hrvatskoj

4.1. Broj izbjeglica u Hrvatskoj

Broj izbjeglica u Hrvatskoj se konstantno povećavao izbijanjem novih sukoba na području BiH. Dok je muslimansko vodstvo prikazivalo Hrvate kao agresore u hrvatsko - muslimanskom sukobu, Hrvatska je zbrinjavala velik broj izbjeglica, što Hrvata, što Muslimana iz BiH.⁴⁰

Prema statističkim podacima, u Hrvatskoj se tijekom prosinca 1992. nalazilo 260 705 prognanika i 402 768 izbjeglica. Broj prognanika i izbjeglica se smanjio krajem 1993. pa je u prosincu bilo registrirano 249 972 prognanika i 281 318 izbjeglica.⁴¹ Ured za prognanike i izbjeglice pri Vladi RH 14. listopada 1994. objavio je Izvješće o zbrinjavanju prognanika i izbjeglica. Prema tim podacima, Hrvatska je tijekom 1992. zbrinula više od 600 000 izbjeglica iz BiH, od čega 425 000 Muslimana, 170 000 Hrvata te 5 000 pripadnika ostalih nacionalnih manjina.⁴² Drugi izvori pokazuju da se u Hrvatskoj u ožujku 1992., nalazilo 16 579 izbjeglica iz BiH, da bi tijekom 1992. taj broj narastao na 176 836 izbjeglih. Broj izbjeglica iz BiH u kolovozu 1992. iznosio je 363 270. Nisu sve doseljenje osobe iz BiH imale status izbjeglica pa je tako u prosincu 1992. od 371 310 doseljenih osoba, njih 285 630 imalo status izbjeglice.

Veliki valovi izbjeglica otežavali su vođenje stvarne statistike doseljenih osoba. Ured za prognanike i izbjeglice poboljšao je statističke podatke o izbjeglicama iz BiH početkom 1993. uvođenjem postupka registracije izbjeglica. Prema novoj metodi vođenja statistike u svibnju 1993., u Hrvatskoj je registrirano 271 096 izbjeglica, od čega 157 066 (57,93%) Muslimana, 110 634 (40,81%) Hrvata, 1272 (0,47%) Srba i 2124 (0,78%) pripadnika ostalih nacionalnih manjina. U prosincu 1993. broj izbjeglica se povećao na 282 782. Međutim, navedeni podatci nisu u potpunosti točni jer je nisu sve doseljenje osobe imale status izbjeglica te nisu bile registrirane kao takve.⁴³

⁴⁰ LUČIĆ, *Od vila ilirskih do Bijeloga puta*, 232.

⁴¹ PRALJAK, *Izbjeglice i prognanici u Bosni i Hercegovini tijekom rata (Hrvati i Bošnjaci)*, 36.

⁴² REBIĆ, 1994.

⁴³ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 118.

Tablica 1. *Raspoređenost prognanika i izbjeglica po pojedinim hrvatskim gradovima*

Grad	11. rujna 1992.	27. listopada 1992.
Zagreb	89 497	86 394
Bjelovar	7 233	8 228
Čakovec	3 274	3 247
Dubrovnik	5 898	5 987
Karlovac	1 010	2 138
Gospić	138	138
Makarska	43 462	43 858
Slavonski Brod	38 589	39 340
Županja	16 750	16 750
Osijek	6 119	6 035
Opatija	1 833	1 638
Pula	15 143	12 320
Rijeka	17 704	17 673
Sisak	2 288	2 080
Split	59 624	59 627
Šibenik	8 107	8 285
Varaždin	3 037	3 444
Virovitica	5 188	5 113
Zabok	1 786	1 784
Zadar	1 781	1 782

Najviše prognanika i izbjeglica nalazilo se na području grada Zagreba, a zatim u gradu Splitu i u Makarskoj. (Tablica 1.)⁴⁴

⁴⁴ REBIĆ, 1992.

4.2. Osiguravanje životnih uvjeta izbjeglicama iz BiH

Zbrinjavanje velikog broja prognanika i izbjeglica iz BiH tijekom 1992. i 1993. bio je velik izazov za ratom pogođenu Hrvatsku. Prema odredbama međunarodnih konvencija, izbjeglice su polagale pravo na smještaj, humanitarnu (hrana, odjeća), novčanu i psihološku pomoć, zdravstvenu njegu te pomoć u socijalnoj prilagodbi.⁴⁵

Da bi se prognanicima i izbjeglicama osigurale sve navedene stavke, pomoć su pružale međunarodne humanitarne organizacije te države slanjem inozemnih donacija. Iz SAD-a je u travnju 1993., u Ploče stigla humanitarna donacija u vrijednosti od deset milijuna dolara.⁴⁶ Donacija iz Austrije namijenjena splitskom Domu zdravlja „Dr. Petar Vitezić“ sadržavala je lijekove, cjepiva i ostale potrepštine u vrijednosti od 44 000 američkih dolara.⁴⁷ Humanitarnu pomoć pružale su i Švicarska i Njemačka slanjem prijeko potrebnih donacija za pomoć bolesnoj djeci.⁴⁸

Ured za prognanike i izbjeglice pri Vladi RH, Crveni križ, Centar za socijalnu skrb te Ministarstvo znanosti i obrazovanja, bile su neke od hrvatskih institucija koje su brinule za prognanike i izbjeglice te za njihovu dobrobit. Institucije RH namijenjene zbrinjavanju izbjeglica, vodile su brigu i o nabavi osnovnih prehrambenih potrepština. Navedeni podatak potvrđuje račun Dalmatinske Zagore izdan 16. prosinca 1992. godine. Na računu stoji da je mjesto troška „D. Zagora- za izbjeglice“ te su navedene osnovne prehrambene namjernice kao što su mlijeko u prahu, riža, grah i brašno.⁴⁹ Na računu izdanom 3. kolovoza 1992., kao mjesto troška navedeno je „Izbjeglice na području Split Kaštela Pr. Dolac“ te su navedeni namjernice šećer, mlijeko u prahu, riža i konzervirano povrće.⁵⁰ Institucije za brigu prognanika i izbjeglica pružale su i prijeko potrebnu liječničku zaštitu. Krizni štab Split poslao je obavijest da se prognanici u selu Šerići, u slučaju potrebe hitne liječničke intervencije, mogu javiti nadležnim osoba koje će se potom pobrinuti za njih.⁵¹

Osiguravanje smještaja za izbjeglice iz BiH bio je težak zadatak jer su se u znatnom dijelu prihvatnih objekata nalazili prognanici iz Hrvatske. Prognanici i izbjeglice smještaj su pronalazili u hotelima, bivšim radničkih postrojenjima, objektima socijalne skrbi, sportskim dvoranama, te izbjegličkim kampovima.⁵² Izbjeglice koje nisu pronašle smještaj u navedenim

⁴⁵ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 118.

⁴⁶ PROFACA, „Brod pun- humanosti“, *Slobodna Dalmacija*, 26. 4. 1993., 4.

⁴⁷ ČOVIĆ, „Iz Austrije 44. 000 dolara: Donacija domu zdravlja“, *Slobodna Dalmacija*, 21. 12. 1992., 16.

⁴⁸ „Pomoć bolesnoj djeci“, *Slobodna Dalmacija*, 21. 12. 1992., 17.

⁴⁹ Izdatnica br. 7/12, 16. prosinca 1992.

⁵⁰ Izdatnica br. 414/92, 3. kolovoza 1992.

⁵¹ Obavijest Kriznog štaba 362 – 615 Split

⁵² MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 118.

objektima, zbog prenapučenosti ili neposjedovanja potrebnih dokumenata, bile su smještene u privatnim domovima rodbine, prijatelja ili nepoznatih građana koji su im svojevrijem pružali smještaj. Dokument Kriznog štaba za BiH - Split navodi podatke o Bilahodžić Esmi, izbjegloj osobi iz Donjeg Vakufa koja je smještaj za sebe i svoje dvoje djece pronašla u Splitu, točnije u Sućidru br. 123.⁵³ Fra Josip Grgurić poslao je 9. srpnja 1992. župnom uredu sv. Ante Padovskog u Primorskom Docu dopis u kojem obavještava da se na području župe, u selu Šerići, nalazi sedmero prognanika iz Jajca. Prognanici nisu imali potreban državni karton, zbog čega su bili smješteni u privatnom objektu, u kući Dušana Jurića te im je bila potrebna pomoć u opskrbi hranom i odjećom.⁵⁴ Članak objavljen u *Slobodnoj Dalmaciji* u prosincu 1992., donosi priču o Biljani i Jelici Čović, izbjeglicama iz Teslića koje su privremeni smještaj za sebe i devetero djece pronašle u šibenskoj Brodarici. Živjeli su od humanitarne pomoći i malo uštedevine što su uspjeli ponijeti sa sobom bježeći od ratnih stradanja. Briga za smještaj izbjeglica od strane RH dokumentirana je u *Narodnim novinama*, službenom listu RH.⁵⁵ Četrdeset treće izdanje novina izdaje Uredbu Vlade RH u kojoj stoji da je „Ministar rada i socijalne skrbi ovlašten da u ime RH, a u svrhu osiguranja uvjeta za smještaj osoba u zbjegu i lakše ranjenih osoba, kao i socijalno nezbrinutih osoba, preuzme u posjed i korištenje odmarališta, hotele i druge hotelsko-turističke objekte“ koji su bili u vlasništvu poduzeća te ostalih pravnih i fizičkih osoba koje su se nalazile izvan RH, osim „inozemnih pravnih i fizičkih osoba.“⁵⁶

4.3. *Financijski aspekti zbrinjavanja prognanika i izbjeglica iz BiH*

Financiranje izbjeglica i prognanika zahtijevalo je velika izdavanja koja Hrvatska, nakon određenog vremena više nije mogla osigurati bez financijske pomoći međunarodne zajednice. Za zbrinjavanje izbjeglica bilo je potrebno 415 milijuna dolara. Većina tog iznosa uzeta je iz hrvatskog proračuna, dok udio inozemnih sredstava nikad nije iznosio više od 30 posto u odnosu na hrvatska davanja.⁵⁷

⁵³ RAKANOVIĆ, Krizni štab za BiH – Split: “Spisak izbjeglica”, 4. 6. 1992.

⁵⁴ GRGURUĆ, Župski ured sv- Ante: “Potvrda izbjeglicama”, 9. 7. 1992.

⁵⁵ ČELAR, “Mala bosanska kolonija na Brodarici”, *Slobodna Dalmacija*, 21. 12. 22. 1992.

⁵⁶ Uredba Vlade RH, *Narodne novine*, 23. 8. 1991.

⁵⁷ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 118.

Ured UNHCR-a napravio je 9. rujna 1992. transfer od 1 000 000 USD na račun vladinog Ureda za prognanike i izbjeglice RH.⁵⁸ Dio novaca koji je bio namijenjen za pomoć bosansko - hercegovačkim izbjeglicama nije išao direktno njima, već je preko jednokratne novčane pomoći bio uručen njihovim udomiteljima. Ured za prognanike i izbjeglice u Zagrebu, 29. listopada 1992. objavio je uvjete koje udomitelji izbjeglica te izbjeglice koje samostalno organiziraju život moraju ispuniti da bi dobili jednokratnu novčanu pomoć u iznosu od 9 000 hrvatskih dinara po osobi.⁵⁹ Na kraju natječaja bila zatraženo sveukupno 1 035 162 360 hrvatskih dinara od UNHCR-a, u što je bila uključena i naknada za zaposlenike Centra za socijalnu skrb koji su pomagali u bilježenju izbjeglica i isplati. Isplata je trebala započeti 28. prosinca 1992. i nastaviti se u siječnju, veljači i ožujku 1993. godine.⁶⁰ Dana 3. veljače 1993., Ured za prognanike i izbjeglice je ponovno objavio natječaj za dobivanje jednokratne financijske pomoći, za što će sredstava doznačiti UNHCR. UNHCR je s Vladom RH i Uredom za izbjeglice i prognanike sklopio dogovor o slanju donacije za zbrinjavanje izbjeglica u RH u iznosu od 30 000 000 dolara u što je bila uračunata i svota za provođenje drugog natječaja za dodjelu jednokratne financijske pomoći.

Djelomični podatci o pomoći iz inozemstva za prognane i izbjegle osobe koje su boravile u Hrvatskoj, mogu se iščitati iz ondašnjih novinskih natpisa. Tako je primjerice *Slobodna Dalmacija* objavila članak u kojemu je navedeno da je UNHCR do prosinca 1992. izdvojio oko 70 milijuna dolara za izbjegle iz BiH.⁶¹

4. 4. Obrazovanje prognaničke i izbjegličke populacije

Vođenje statistike o broju izbjeglica iz BiH bio je zahtjevan zadatak, što zbog svakodnevnog pristizanja novih izbjeglica, što zbog neprijavlivanja u hrvatski sustav. Zbog navedenih poteškoća, bilo je nemoguće odrediti točan broj prognanika i izbjeglica školske dobi.

Prema podacima Ureda za prognanike i izbjeglice u 28. listopadu 1992. u Hrvatskoj je bilo smješteno 325 890 izbjeglica iz BiH. Nema točnog podatka o broju školske djece, ali ako se postavi teza da trećinu izbjegličke populacije čine djeca školske dobi, dobije se podatak da

⁵⁸ Potvrda o novčanoj uplati, 1992.

⁵⁹ REBIĆ, 1992.

⁶⁰ Izvješće o novčanoj pomoći UNHCR-a, 1993.

⁶¹ MARIA MENDILUCE, 1992; Intervju

je bilo više od 108 600 djece školske dobi. Drugi statistički podaci ukazuju da je 20 809 osnovnoškolske djece u dobi od 6 do 14 godina te 5 313 djece srednjoškolske dobi od 14 do 18 godina bilo integrirano u hrvatski školski sistem. Ostala djeca, njih 40 000 školovali su se u izbjegličkim centrima, gdje se održavala samo osnovnoškolska nastava. Dio izbjegličke populacije, njih 5 700, pohađalo je fakultete u Hrvatskoj. Osnovne škole koje su se nalazile u izbjegličkim kampovima, primjerice u Karlovcu, Zagrebu i Splitu, radile su prema kurikulumu BiH, dok su djeca integrirana u školski sustav radila prema hrvatskom kurikulumu.⁶²

Školovanje prognanika i izbjeglica također je zahtijevalo novčane izdatke za financiranje nastave, toplih obroka i prijevoza učenika osnovnih škola. Podmirivanje troškova toplih obroka zahtijevalo je mjesečno izdvajanje od 290 598 DEM, a za prijevoz je bilo potrebno mjesečno izdvojiti 110 500 DEM. Sveukupni mjesečni trošak iznosio je 401 096 DEM.⁶³ Školovanje djece koja su bila integrirana u školski sustav, isto kao i obrazovanje studenta, financirala je Vlada RH. Prva muslimanska (bošnjačka) osnovna škola u Hrvatskoj osnovana je u Crikvenici, u studenom 1992. godine.

Školovanje je tada započelo 198 djece, od kojih je njih 103 uspješno završilo školsku godinu 1992./1993. Realizacija izgradnje bila je moguća zbog pomoći lokalnih vlasti, individualnih donacija i pojedinih manjih humanitarnih organizacija. Nekoliko godina kasnije, druga muslimanska (bošnjačka) škola bila je otvorena u Splitu.⁶⁴

⁶² STEVENS, "UNHCR: PTSS Mission Report 93/10", 19 May 1993.

⁶³ Dopis Ministarstva kulture i prosvjete, 1993

⁶⁴ ROBERSON, "UNHCF Zagreb: Education Project", 11 August 1993.

5. Zaključak

Proučavanjem raznovrsnih izvora možemo utvrditi kako su prisilne migracije posljedica svakog ratnog sukoba, neovisno o tome vodio se on između više država ili samo unutar granica jedne države. Prilikom proučavanja prisilnih migracijskih kretanja potrebno je razlikovati prognanike i izbjeglice, tj. osobe koje migriraju samo unutar državnih granica i osoba koje migriraju u druge države. Praćenjem migrantskih kretanja možemo uočiti da su Hrvati i Muslimani tijekom Domovinskog rata u BiH bježali pred srpskim osvajanjima te u većini slučajeva utočište pronalazili u srednjoj Bosni i Hercegovini, a nakon izbijanja hrvatsko -muslimanskog sukoba sigurnost i utočište su potražili u Hrvatskoj. Prelaženjem državne granice, izbjeglo hrvatsko i muslimansko stanovništvo više nije bilo prognaničko, već se stekli status izbjeglica. Dobivanjem statusa izbjeglice, stekli su i prava na osnovne životne potrebe kao što su smještaj, hrana, liječnička zaštita i školovanje. Uz financijsku pomoć međunarodnih organizacija i humanitarnih donacija pojedinih država ili pojedinaca, Hrvatska je financijska sredstva za zbrinjavanje velikog broja prognanika i izbjeglica uzimala i iz svojeg proračuna. Točni podaci o broju izbjeglih i prognanih osoba nisu postojali, jer je u ratnim vremenima i prilikom svakodnevnog pristizanja novih prognaničkih i izbjegličkih kolona bilo nemoguće voditi preciznu evidenciju. Zbog navedenog, statistički podaci o broju prognanika i izbjeglica razlikuju se od izvora do izvora.

6. Literatura

Knjige i članci:

BELJO, Mijo. (2021). Politički i vojni odnosi na području sjeverne Hercegovine od 1992. do 1994. godine (doktorska disertacija). Zagreb: Fakultet hrvatskih studija. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:972238>

BELJO, Mijo. „Sukobi Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane u Gornjem Vakufu tijekom 1992. godine“, u: Časopis za suvremenu povijest, god. 48., br. 2., 2016., 389-410. <https://hrcak.srce.hr/169408>

BELJO, Mijo. "ZAMISAO I PRIPREMA OPERACIJE ARMIJE BiH NERETVA 93." Polemos, vol. XIX, br. 38, 2016, str. 13-30. <https://hrcak.srce.hr/179540>. Citirano 23.08.2022.

LUČIĆ, Ivica. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora: Hrvatski institut za povijest, 2018.

MARIJAN, Davor. *Domovinski rat*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.

MARIJAN, Davor. *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018.

PRALJAK, Slobodan. *Izbjeglice i prognanici u Bosni i Hercegovini tijekom rata (Hrvati i Bošnjaci) 1991. - 1995.* Zagreb: Oktavijan doo, 2008.

WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica. *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: Mate, 1999.

Dokumenti:

Konvencija UN-a o statusu izbjeglica iz 1951; čl. 1

Protokol UN-a o statusu izbjeglica iz 1967; čl.1.

BELIĆ, M. „Izvešće o statusu izbjeglica u Republici Hrvatskoj: Službena prava izbjeglica“, 30. 3 1993.

TADIĆ, D. Ured za prognanike i izbjeglice: „Suglasnost“, 10. 6. 1993.

REBIĆ, A. Ured za prognanike i izbjeglice: „Izvešće o zbrinjavanju prognanika i izbjeglica“, 10. 10. 1994.

REBIĆ, A. Office for displaced persons and refugees: „Number of refugees from Bosnia and Herzegovina according to data provided by regional offices in the Republic of Croatia“, 11th September, 27th October 1992.

Izdatnica br. 7/12, 16. 12. 1992.

Izdatnica br. 414/92, 3. 8. 1992.

RAKANOVIĆ, S. Krizni štab za BiH –Split: „Spisak izbjeglica“, 4. 6. 1992.

GRGURUĆ, J. Župski ured sv- Ante: „Potvrda izbjeglicama“, 9. 7. 1992.

Narodne novine, Uredba Vlade RH. 23. 8. 1991.

Potvrda o novčanoj uplati, 1992.

REBIĆ, A. „Jednokratna novčana pomoć udomiteljima bosansko-hercegovačkih izbjeglica“, 29. 10. 1992.

Izvješće o novčanoj pomoći UNHCR-a, 1993.

STEVENS, Y. E. UNHCR:“ PTSS Mission Report 93/10“, 19 May 1993.

Dopis Ministarstva kulture i prosvjete, 1993.

ROBERSON, K. UNHCF Zagreb: „Education Project“, 11 August 1993.

Obavijest Kriznog štaba 362-615 Split

Novine:

PROFACA, I. „Brod pun- humanosti“, *Slobodna Dalmacija* (Split) , 26. 4. 1993., 4.

REBIĆ, A. „Podaci o broju prognanika i izbjeglica“, *Glasnik* , 4. 11. 1992., 1.

Čelar, J. „Mala bosanska kolonija na Brodarici“, *Slobodna Dalmacija* (Split), 21. 12. 1992., 22.

ČOVIĆ, M. „Iz Austije 44. 000 dolara: Donacija domu zdravlja“, *Slobodna Dalmacija* (Split), 21. 12. 1992., 16.

Č. M. „Pomoć bolesnoj djeci“, *Slobodna Dalmacija* (Split), 21. 12. 1992., 17.

Intervju u novinama:

Leko, B. (2001) Intervju. Humanost nema granica. U: *Dnevni list*, 11. Listopada, str.17.

Maria Mendiluce, J. (1992) Intervju. „Proglašavaju neprijateljima: Zloupotreba humanizma“, U: *Slobodna Dalmacija* (Split), 21. 1. 1992., 17.